

O nevzvišenem v gledališču, uredili Alenka Bogovič in Barbara Pušić. Ljubljana : KUD France Prešeren, Center za teatrologijo in filmologijo AGRFT, 1997. 131 strani.

Kot zvemo iz uvodne besede urednice Barbare Pusić, je zbornik predavanj, ki so po zasnovi Alenke Bogovič potekala v okviru predavateljskih ciklusov Vesele znanosti v KUD France Prešeren v Ljubljani, namenjen pretresu vprašanj oblikovanja materialnih, družbenih in kulturnih temeljev gledališke kulture na Slovenskem. Po Pusićevi proučujejo zgodovinarji gledališče večinoma predvsem kot umetnostni pojav in manj kot ustanovo, vpeto v konkretne gospodarske, politične in družbene okvire. Prav osvetlitev teh problemov naj bi bil namen zbornika, v katerem sodelujejo profesor za gledališko zgodovino na AGRFT Darko Marin, arhivist Dragan Matić, svetovalka v gledališkem muzeju Francka Slivnik, asistentka na oddelku za dramaturgijo AGRFT Barbara Pusić ter dramaturg in kritik Blaž Lukan.

D. Marin in D. Matić pripisujeta nemajhen del krivde za negotovo in počasno uveljavljanje slovenskega gledališča pred prvo svetovno vojno konservativnemu, od konca 19. stoletja klerikalnemu taboru slovenske politike. Marin v tej zvezi opozarja na L. Kordeševa (zgodovinsko prva) prizadevanja za ustanovitev slovenskega poklicnega gledališča v Ljubljani v letih 1848–50. Kordeševo delo naj bi obrodilo pomembne sadove, saj naj bi njegove pobude vplivale na slovensko gledališko kulturo še v 70-letih 19. stoletja, konkretnije rezultate že prej pa naj bi onemogočili zlasti Bleiweis in somišljeniki v Slovenskem društvu, ki niso razumeli, da je za uveljavitev gledališča nujno potrebna profesionalizacija in so v njem v prvi vrsti videli sredstvo za »lastno promocijo«. Po D. Matiću, ki slikovito opisuje katoliško nasprotovanje liberalnim zamislim o slovenskem deželnem »gledišu« na Kranjskem pred prvo svetovno vojno (gonji se je vehementno pridružil J.E. Krek), je bil »politični pomen gledališča« tudi v slovenskih katoliško-liberalnih sporih na prelomu stoletja »nenavadno velik«. Kranjska katoliška oblast naj bi bila v letih pred izbruhom vojne – ob številnih drugih težavah, s katerimi so se spopadali organizatorji tedanjega gledališča – njegov glavni grobar. »Hiša, kjer naj bi uprizarjali slovenske predstave, je bila (zaradi nenehnih katoliško-liberalnih sporov) prazna,« ugotavlja Matić, »Slovenci pa so (naveličani strankarskih preprirov) pridno polnili nemško gledališče in se med seboj na smrt sovražili.«

V drugem delu knjige opozarjajo F. Slivnik, B. Pušić in B. Lukan, kako velik pomen so imela za oblikovanje in uveljavitev slovenskega gledališča prostorska, kadrovska-igralska in povsem praktična vprašanja gledališkega reda in discipline. F. Slivnikova podrobno predstavlja različna gledališka poslopja ter odre na Kranjskem in ugotavlja, da je tudi slovenski oder, čeprav v tesni povezavi z nemškim, šele potem, ko je konec 19. stoletja pogorelo stanovsko gledališče, dobil prostore, ki so mu omogočali ambicioznejši razvoj. B. Pušićeva zelo zanimivo prikazuje izvor in oblikovanje zgodnjih slovenskih poklicnih igralcev, ki so – kot drugod – prihajali iz nižjih meščanskih slojev. B. Lukan pa se ukvarja z gledališko in igralsko disciplino, pri čemer njeno postopno uveljavljanje predstavlja s prikazom izobraževanja igralcev in oblikovanja gledaliških (disciplinskih) redov.

Publikacija KUD France Prešeren in Centra za teatrologijo in filmologijo pri AGRFT o »nevzvišenem ozadju« zgodovine slovenske gledališke kulture prinaša zanimivo gradivo, ki ne opozarja le na izjemno mesto gledališča v procesu slovenskega narodnokulturnega oblikovanja, temveč tudi na vrsto še neraziskanih vprašanj naše kulturne zgodovine. Nekatera med njimi našteva B. Pušić. Tako vprašanje o gledališkem občinstvu, o pretekli recepciji gledališča v slovenski družbi sploh in mestu gledališča med zabavnimi in družbenimi prireditvami. Dejstvo, da so se posamezniki pomena gledališča za rast slovenske narodne osveščenosti in kulture zavedali, pač še ne pomeni, da je gledališče – v času, ki ga obravnava zbornik – tudi že v celoti izpolnjevalo to funkcijo. Prav opisani prispevki namreč razkrivajo, s kakšno težavo se je v slovenski kulturni tvornosti 19. in prvih desetletij 20. stoletja uveljavljal profesionalizem v ustvarjalnih dejavnostih, ki so predpostavljale kolektivnejše-skupinsko sodelovanje in koordinacijo. Zato bržčas ni napačen vtis, da avtorja, ki govorita o političnih vidikih slovenske gledališke kulture, nekoliko precenujeta njihov pomen. Konservativci so bili v slovenski kulturni zgodovini 19. in celo 20. stoletja bolj izraz socialne in kulturne stvarnosti slovenskega prostora kot raznovrstni naprednjaki. To je zaznamovalo njeno naravo ne le v času, o katerem govori ta knjiga, temveč vse do danes.

Zbornik »O nevzvišenem gledališču« – kot nekatere druge publikacije KUD France Prešeren – na žalost še ni bil deležen ustrezne javne pozornosti.¹ Ob opozorilu nanj pa se vseeno ni mogoče

izogniti tudi kritični opombi: v besedilih je nekaj zgodovinskih napak in ocen, ki bi jih pred natisom zlahka odpravil nekoliko bolj kritičen recenzent.

Peter Vodopivec

Annales 8 in 9/96 (Letnik VI.). Anali za istrske in mediteranske študije – Annali di Studi istriani e mediterranei. Koper : Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče Republike Slovenije, 1996. 432 + 312 strani.

Annales imajo od šestega letnika dva izdajatelja. S podpisom pogodbe (5. junija 1996) o soizdajateljstvu revije *Annales* med Zgodovinskim društvom za južno Primorsko in Znanstveno raziskovalnim središčem Republike Slovenije v Kopru, stopa revija – po besedah glavnega urednika Darka Darovca – v novo obdobje delovanja, podprto z dejavnostjo in programsko usmeritvijo javnega raziskovalnega zavoda, ki pa se v vseh poglavitnih programskih točkah ujema z dosedanjo vsebinsko naravnostjo revije: to je objavljanje znanstvenih in strokovnih del s humanistično, družboslovno in naravoslovno, slednjo predvsem z naravovarstveno, ekološko in biološko vsebino. Po zagotovilih obeh partnerjev bo revija tudi v bodoče združevala strokovne in znanstvene potenciale in raziskave slovenskih primorskih in osrednjih ter zamejskih ustanov v Italiji, s tendenco vedno večjega vključevanja zamejskih Slovencev v Avstriji, ne zanemarjajoč sodelavcev iz bližnjih italijanskih in hrvaških pokrajin. Uredništvo pa naj bi – prek vnaprej začrtanih tematskih sklopov raziskovanj ter s pridobivanjem novih sodelavcev iz mediteranskih dežel – še bolj stremelo k mednarodni uveljavitvi revije.

Obsežni šesti letnik Analov (744 strani velikega formata) je izšel, tako kot predhodna (četrti in peti), v dveh številkah: *series historia et sociologia* 3 (8. št.) in *series historia naturalis* 3 (9. št.).

Tokratno humanistično-družboslovno osmo številko še posebej zaznamujejo prispevki (13) z mednarodnega simpozija *Primorska in Trst od Rapalla do Londonskega memoranduma (1920–1954)*, ki ga je organiziralo Zgodovinsko društvo za južno Primorsko v sodelovanju z Deželnim inštitutom za zgodovino osvobodilnega gibanja Furlanije in Julijske Benečije iz Trsta, Inštitutom za novejšo zgodovino iz Ljubljane ter Odsekom za zgodovino Narodne in študijske knjižnice iz Trsta, 26. maja 1995 v Kopru.

Uvodno, pregledno študijo z naslovom *Slovensko-italijanski odnosi od leta 1915 (tajni Londonski pakt) do danes* je prispeval Jože Pirjevec. V razpravi *Značilnosti in oblike protifašističnega odpora na Primorskem med dvema vojnoma* avtorica Milica Kacin-Wohinz poudarja, da se je ta odpor razvijal s treh političnih pozicij (narodnoliberalne, krščanske, komunistične); njegova osnovna značilnost pa je bila v narodnostnem motivu: »Kdorkoli bi prišel na Primorsko 1941. leta s parolo narodne osvoboditve, bi zagotovo imel za seboj veliko večino ljudi.« V pregledni študiji *Slovenska in hrvaška emigracija iz Julijske krajine med obema vojnoma in njena politična vloga* (v italijanščini) Aleksej Kalc – na osnovi dosedanjih raziskav v okviru slovenskega in deloma hrvaškega zgodovinopisja – podaja specifične značilnosti eksodusa, njegov pomen v okviru narodno-politične problematike v takratni Julijski krajini, ter delovanje primorske emigracije kot organiziranega protifašističnega gibanja. Milan Pahor v članku *Vzpon in nasilna ukinitev slovenskih denarnih zavodov v Trstu* piše, da je bilo temeljno prepričanje Slovencev v Trstu, izoblikovano konec sedemdesetih let prejšnjega stoletja, da narodni prepored ne bo gotov in trajen, če si ne zagotovijo trdne gospodarske osnove. Z ustanovitvijo Jadranske banke (1905) se je odprla pot za samostojno oblikovanje bančnega in industrijskega kapitala; začel se je silovit vzpon tržaških Slovencev, ki ga je zaustavil razpad avstroogrške monarhije, povsem uničil pa fašizem.

Vlasta Beltram v prispevku *Specifika NOG v slovenski Istri* poudarja, da je bil obstoj večjih partizanskih enot v slovenski Istri nemogoč, zato pa je prebivalstvo tega koščka Slovenije opravilo

¹ V prejšnji številki Zgodovinskega časopisa je Aleš Gabrič sicer že objavil oceno pričujočega zbornika. Ker je uredništvo rokopis druge ocene prejelo še pred izidom ZČ 4/1997, objavljamo tudi ta pogled na zbornik. – Op. uredništva.